

TÜRKÇENİN İLK SÖZLÜĞÜNDE KULLANILAN BİTKİ ADLARININ GÜNÜMÜZ ANADOLU AĞIZLARINDAKİ İZDÜŞÜMLERİ

Muharrem ÖZDEN*

ÖZ

İlk çağlardan bu yana insanoğlu tabiatla çok yakın bir ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Maslow'a göre, tüm ihtiyaçlar içerisinde en önemli olan ihtiyaç fizyolojik ihtiyaçlardır. Fizyolojik ihtiyacı gidermemiş bir kişi için diğer ihtiyaçların bir önemi yoktur. Aç veya susuz olan bir kişi, öncelikle bu ihtiyacı doyuracaktır ve diğer ihtiyaçlarını doyumaya yönelmeyecektir. Dolayısıyla insan temel fizyolojik ihtiyaçlarını ve kısmen güvenlik ihtiyacını karşılamak için bitkileri tanıma, kullanma ve adlandırma konusunu çok önemsemiştir. Tarih boyunca insan, kendi cinsinden sonra en yakınındaki canlı olan bitkileri farklı şekillerde adlandırmıştır. Bu adlandırmada genel olarak organ adları, hayvan adları, sayılar, şahıs adları, çeşitli hastalık adları ve coğrafi yer adları kullanılmıştır. Türklerin yaşam serüvenini sürdürdüğü coğrafyanın büyüklüğü ve karşılaştıkları farklı kültürel yapılar, onların bitkilere verdiği adların da çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına devam eden bu yolculuk bitkiler açısından da zengin bir ad kültürünü doğal olarak ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada Orta Türkçe Dönemine ait olan söz varlığını içinde barındıran Türkçenin İlk sözlüğü Divanü Lûgati't-Türk'te bulunan bitki adlarının günümüz Anadolu ağızlarındaki durumu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitki adları, Divanü Lûgati't-Türk, Anadolu ağızları, Orta Türkçe

PROJECTIONS OF PLANT NAMES USED IN THE FIRST DICTIONARY OF TURKISH IN THE PRESENT ANATOLIAN DIALECTS

ABSTRACT

Since the early ages, man has had to establish a very close relationship with nature. According to Maslow, the most important need of all needs is physiological needs. Other needs are not important for a person who has not met his physiological needs. A person who is hungry or thirsty will firstly satisfy this need and will not be inclined to satisfy his other needs. Therefore, the human being is very much concerned about the recognition, use and naming of plants in order to meet their basic physiological needs and partly the need for security. Throughout history, human beings have named plants living in their closest ways. In this nomenclature, in general, organ names, animal names, numbers, personal names, various disease names and geographical location names are used. The magnitude of the geography where the Turks continue their adventure and the different cultural structures they encounter have brought with them the diversity of the names given to the plants. This journey, which continues from the Central Asia to the Anatolian geography, naturally revealed a rich name culture in terms of plants. In this study, the names of plant names found in Divanü Lûgati't-Türk, which is the first dictionary of Turkish, which contains the vocabulary belonging to the Middle Turkish Period, are discussed in the present Anatolian dialects.

Key Words: Plant names, Divanü Lûgati't-Türk, Anatolian dialects, Middle Turkish

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Edirne, muharremozden@trakya.edu.tr

Giriş

Türkçemiz bitki adları bakımından oldukça zengin bir dildir. Türkçede yazı diline girmiş olan bitki isimlerinin yanında halk arasında kullanılan ve bölgelere göre değişiklik gösteren bitki isimleri, çeşitli alanlarda yapılmış çok sayıda çalışmaya rağmen şimdiye kadar tam olarak ortaya konamamıştır (Şahin, 2007, ss. 571) Bir dilin söz varlığı, o dil ile yazıya aktarılmış ve henüz yazıya aktarılmamış ağızlarda yaşayan tüm sözcüklerin bütünüdür. Türkçenin bilinen ilk tarihî metinlerinden günümüze kadar bütün eserler ve Türkçenin ağızlarında yaşayan bütün sözcükler söz varlığımızın unsurlarıdır. Dilin tam anlamıyla söz varlığının ortaya çıkarılması belki zor olabilir; fakat tarihî metinler ve ağız metinlerimiz üzerine yapılan her çalışma ile söz varlığımızı ortaya koyma noktasında bir adım daha ileri gitmiş oluyoruz. Bugün Anadolu ağızlarının yazı dilimize oranla birkaç kat daha geniş söz varlığına sahip olduğu düşünülürse (Aksan, 1999) bu zengin söz varlığımızın yok olmadan yazıya aktarılması gerekmektedir. Aynı durum tarihî metinlerimiz için de geçerlidir. Türkçenin en eski dönemlerinden bu yana verilmiş eserler üzerine çalışmalar yapılarak bu eserlerdeki söz varlığı ortaya konmalıdır (Telli, 2015, ss. 96-116) İnsanoğlu dünyaya geldiği ilk günden itibaren tabiatla iç içe olmuştur. Birlikte yaşadığı tabiatı anlamaya, anlamlandırmaya ve tanımaya başlamıştır. O, tabiat içerisinde bitkilerle tanışmış ve bu tanışıklığı ebedi kılmak için çeşitli adlandırmalara gitmiştir. Bu adlandırmalarda organ adlarından, hayvan adlarından, sayılardan, şahıs adlarından, çeşitli hastalık adlarından, yetiştiği coğrafya ve etnik tanımlamalardan yararlanılmıştır. "İnsanlar dünya üzerindeki tüm dillerde sevgilerini, hayranlıklarını, küçümsemelerini birbirlerine hayvan ya da bitki adı vererek ifade etmişler, kendilerini bunlarla karşılaştırmışlardır" (Roux, 2005). Bitkilerin insan yaşamındaki vazgeçilmezliği her dilde bitkilerin adlandırmalarını zengin bir alan haline getirmiştir (Önler, 2004). Türklerin tarihin eski dönemlerinden itibaren bitkilerle uğraşmalarının ve onları çeşitli amaçlarla kullanmalarının sebeplerinden bir tanesi de İslamiyet'in kabulüyle birlikte İslam tıbbıyla tanışılmasıdır. Medeniyetlerin oluşumunda dinlerin etkisi göz ardı edilemez. İslam medeniyetinde de 'bilgi' nin oluşumunda dinin rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda genel olarak bilimi teşvik eden İslam dini, ziraat çalışmalarını da öncelikle toplumun bekası açısından en temel alanlardan biri olması dolayısıyla, teşvik edici bir rol oynamıştır" (Aydın, 2011). Divanü Lûgati't-Türk, Türk dili tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan eser, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça olarak meydana getirilmiş bir sözlük çalışmasıdır. Yaklaşık 7500 Türkçe madde başının yer aldığı eserde, o dönemin ölçünlü diline ait pek çok ipucu elde etmek mümkündür. Eser üzerine yapılmış pek çok terim çalışması bulunmaktadır. Bunlardan biri de, bu çalışmaya da kaynaklık eden Ingeborg Hauenschild'e ait "Botanica im Dîwân lugât at-türk" adlı makaledir (Oturakçı, 2012). Türkçenin ilk sözlüğü Divanü Lûgat-İt Türk'te kullanılan bitki adlarının günümüz Anadolu ağızlarındaki izdüşümleri başlıklı bu çalışmada öncelikle Divanü Lûgat-İt Türk üzerinde bir tarama çalışması yapılmıştır. Bu tarama çalışmasında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun *Divanü Lûgat-İt Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)* isimli eserinden faydalanılmıştır. Divanü Lûgat-İt Türk'ün dizin bölümünden bitki adları tespit edilip, örnek cümlelerle desteklenmiştir. Bitki adlarından ve açıklama bölümünden sonra parantez içinde gösterilen rakamların ilki el yazmasının sayfa numarasını, eğik çizgiden sonraki ikinci rakam çevirideki sayfa numarasını göstermektedir. Çalışmanın giriş bölümünden sonra Divanü Lûgat-İt Türk'te bulunan bitki adlarının orijinal şekilleriyle beraber Latince bilimsel karşılıkları bir tablo halinde gösterilmiştir. Daha sonra bitkiler cins (tür) bakımından sınıflandırıldığında; meyveler, sebzeler ve otlar, tahıllar, ağaçlar, genel adlandırmalar, bitkinin herhangi bir bölümü için yapılan adlandırmalar ve diğerleri şeklinde 7 ayrı alt kategoriye ulaşılmıştır. Son bölümde, ortaya çıkan bitki adları Derleme Sözlüğünde taranmış ve günümüz Anadolu ağızlarında halen aynı şekilde kullanılan kelimeler, farklı bir bitki adına dönüşmüş olan kelimeler ve bitki adından farklı bir kelimeye dönüşenler şeklinde 3 kategoriye ayrılmıştır. Çalışmanın genelinde kullanılan kısaltmalar ise 'kısaltmalar' başlığı altında verilmiştir.

Tablo 1. Bitki adlarının Dîvânü Lügâti't Türk'teki kullanılan şekilleri ve Latince (bilimsel) karşılıkları

Dîvânü Lügâti't Türk'te Kullanılan Şekli	Latince (Bilimsel) Adı	Dîvânü Lügâti't Türk'te Kullanılan Şekli	Latince (Bilimsel) Adı
ađrık	<i>Agropyrum repens</i>	murç	<i>Piper sp</i>
alımla	<i>Malussylvestris</i>	ölige	<i>Viscum album</i>
alma	<i>Malussylvestris</i>	samursak	<i>Allium sativum</i>
añduz	<i>Inula helenium</i>	sāriğ erük	<i>Prunus armeniaca</i>
armut	<i>Pyrus communis</i>	sarığ turma	<i>Daucus carota</i>
arpa	<i>Hordeum vulgare</i>	sarkaç	<i>Lactuca virosa</i>
arubat	<i>Tamarindus indica</i>	sarmusak	<i>Allium sativum</i>
asurtgu ot	<i>Achillea ptarmica</i>	sibüt	<i>Coriandrum sativum</i>
āşlık/aşlık	<i>Triticum sp</i>	sögan	<i>Allium cepa</i>
ayrık	<i>Agropyrum repens</i>	sögun	<i>Allium cepa</i>
bamuk/bāmuk	<i>Gossypium</i>	sögüt	<i>Salix</i>
bar yigde	<i>Elaeagnus</i>	sunu	<i>Nigella sativa</i>
basar	<i>Allium longicuspis</i>	süksük	<i>Haloxylon ammodendron</i>
bitmül	<i>Fructus Piperis longi</i>	süt ötrüm	<i>Euphorbia</i>
boy	<i>Trigonella foenum graecum</i>	şamuşa	<i>Trigonella foenum-graceum</i>
budgay	<i>Triticum</i>	şaw	<i>Saponaria officinalis</i>
bugday	<i>Triticum</i>	şekirtük	<i>Pistacia vera</i>
bujın	<i>Helleborus sp</i>	şuglu	<i>Solanum nigrum</i>
burçak	Lu:biya:- <i>Vigna sinensis</i>	şünüik	<i>Platanus</i>
büken	<i>Citrullus lanatus</i>	tana	<i>Coriandrum sativum</i>
büsteli/büstüli	<i>Atriplex hortensis</i>	tarmaz	<i>Citrullus colocynthis</i>
bütüğe	<i>Solanum melongena</i>	tawilguç	<i>Salix purpurea</i>
çaxşu	<i>Lycium</i>	tawilku	<i>Salix purpurea</i>
çeñlik	<i>Hedera helix</i>	tut	<i>Pinus</i>
çıbıkan	<i>Zizyphus jujuba</i>	tirek	<i>Populus</i>
çından	<i>Santalum album</i>	tograk	<i>Populus nigra</i>
çim	<i>Agropyrum repens</i>	turma	<i>Raphanus sativus</i>
çor ot	<i>Santalum album</i>	tuturkan	<i>Oryza sativa</i>
çüçüneik	<i>Citrullus colocynthis</i>	tülüğ erük	<i>Persica vulgaris</i>
çümgen	<i>Agropyrum repens</i>	tüşgün	<i>Astragalus</i>
çünüik	<i>Platanus</i>	tüşürgün	<i>Astragalus tragacantha</i>
dava	<i>Tamarix</i>	uç	<i>Lonicera tatarica</i>
dönüşge	quna:burı:- <i>Lepidum sp</i>	ulyan	<i>Artemisia</i>

<i>ışgun</i>	<i>Rheum ribes</i>	<i>uşgun</i>	<i>Ribes grossularia</i>
<i>ildrük</i>	<i>Peganum harmala</i>	<i>üğür</i>	<i>Panicum miliaceum</i>
<i>ilrük</i>	<i>Peganum harmala</i>	<i>üjme</i>	<i>Marus alba</i>
<i>ingek küçi</i>	<i>Ricinus communis</i>	<i>üzüm</i>	<i>Vitis vinifera</i>
<i>kabak</i>	<i>Cucurbita</i>	<i>yabçan</i>	<i>Artemisia</i>
<i>kaşın</i>	<i>Fagus orientalis</i>	<i>yagak</i>	<i>Juglans regia</i>
<i>kagıl</i>	<i>Fagus orientalis</i>	<i>yāg ügüri</i>	<i>Sesamum indicum</i>
<i>kāgun</i>	<i>Cucum</i>	<i>yakrıkkan</i>	<i>Corylus avellana</i>
<i>kamgak</i>	<i>Typha</i>	<i>yandak tiken</i>	<i>Silyum marianum</i>
<i>kamış</i>	<i>Phragmites australis</i>	<i>yapuşgak</i>	<i>Corylus avellana</i>
<i>kara erük</i>	<i>Prunus domestica</i>	<i>yarpuz</i>	<i>Mentha pulegium</i>
<i>karamuk</i>	<i>Agrostemmagithago</i>	<i>yava</i>	<i>Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum</i>
<i>kara ot</i>	<i>aconitum</i>	<i>yawa</i>	<i>Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum</i>
<i>kaşak</i>	<i>Stipa tenacissima</i>	<i>yawçan</i>	<i>Artemisia</i>
<i>kayaçuk</i>	<i>Taxus baccata</i>	<i>yıdıg ot</i>	<i>Peganum harmala</i>
<i>kewrek</i>	<i>Ricinus communis</i>	<i>yılgun</i>	<i>Tamarix</i>
<i>kewrik</i>	<i>'arfec-Arctium tomentosum</i>	<i>yigde</i>	<i>Elaeagnus</i>
<i>kıçı</i>	<i>Brassica nigra</i>	<i>yigen</i>	<i>Typha</i>
<i>konak</i>	<i>Panicum miliaceum</i>	<i>yiz</i>	<i>Artemisia abrotanum</i>
<i>koru</i>	<i>Tribulus terrestris</i>	<i>yorınça</i>	<i>Trifolium</i>
<i>koyak</i>	<i>Panicum miliaceum</i>	<i>yorınçga</i>	<i>Trifolium</i>
<i>kömürgen</i>	<i>Urginea maritima</i>	<i>yörgeç</i>	<i>Hedera helix</i>
<i>köwürgen</i>	<i>Urginea maritima</i>	<i>yuldruga</i>	<i>Cynera cardunculus</i>
<i>kuçgundı</i>	<i>Allium cepa</i>	<i>yuldurga</i>	<i>Cynera cardunculus</i>
<i>kumlak</i>	<i>Convolvulus arvensis</i>	<i>yumgak tana</i>	<i>Coriandrum sativum</i>
<i>kuşgun (1)</i>	<i>Ribes grossularia</i>	<i>yumuşga</i>	<i>Crataegus monogyna</i>
<i>kuşgun (2)</i>	<i>Phragmites australis</i>	<i>yunguk</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>küç</i>	<i>Sesamum indicum</i>	<i>yuñ</i>	<i>Gossypium</i>
<i>kürküm</i>	<i>Crocus sativus</i>	<i>yügür</i>	<i>Panicum miliaceum</i>
<i>limken</i>	<i>Dimocarpus longan</i>	<i>yügürgün</i>	<i>Panicum miliaceum</i>
<i>mandar</i>	<i>Hedera helix</i>	<i>zaranza</i>	<i>Carthamus tinctorius</i>
<i>maraz</i>	<i>Indigofera</i>	<i>zargunçmuđ</i>	<i>Ocimum sp</i>

1. Dîvânü Lügâti't-Türk'te Kullanılan Bitki Adlarının Cins (Tür) Bakımından Sınıflandırılması

1.1. Meyveler

akıyagak Soyulması kolay olan ceviz, iyi cins ceviz. (DLT 57/44) **alımla** Türklerde (ölçünlü Türkçede) elma (*Malussylvestris*). (DLT 77/65-81/71-184/157-421/330-453/355-564/464) **alma**

Oğuzcada elma. (*Malussylvestris*). [*Türkler alımla derler.*](DLT 77/65)**amşuy** Sarı renkli bir çeşit erik. (DLT 70/56) **armut** Armut. (*Pyrus communis.*) (DLT 408/318) **arubat** Hint hurması, demirhindi. (*Tamarindus indica*)(DLT 81/71) **bar yigde** Büyük iğde. (*Elaeagnus*) (DLT 508/408) **büken** Hint kavunu, karpuz. (*Citrullus lanatus*) (DLT 201/172) **büşinçek** Kençek lehçesinde üzüm salkımı. (DLT 253/222) **çaxşu** Kurt üzümü. (*Goji tohumu- Lycium*) [*Göz ağrısını tedavi etmek için kullanılır.*] (DLT 213/183) **çeniştürük** Yaz başında yetişen ve yenen, fındığa benzer, beyaz ve kırmızı Çin meyvesi. (DLT 264/230) **çıbıkan** Hünnap. (*Zizyphus jujuba*)(DLT 225/195) **dava** İlgin ağacının (*Tamarix*) meyvesi. [*Bu, boya yapanlarca kullanılır.*] (DLT 549/449) **kāgun** Kavun. (*Cucum*) [*Atasözü: Kāgu.n karma bolsa idi.si ikki elgin tegi.r. Anlamı şudur: Kavun yağmalanır, sahibi de iki eliyle yağmalamaya başlar. Bu söz, mal sahibinin malına düşkünlüğü için kullanılır.*] (DLT 12/6-56/43-97/90-115/103-137/120-138/121-199/170-207/177-411/321-488/390-499/401-528/429) **kara erük** Siyah erik. (*Prunus domestica*)(DLT 47/33) **kusık** Fındık. (DLT 192/165-596/488) **kusgun** Bektaşiüzümü (*Ribes grossularia*) anlamına gelen uşgun'un bir varyantı. (DLT 221/190) **limken** Sarıerik. (*ejderha gözü-Dimocarpus longan*) (DLT 223/192) **maşıc üzüm** Koyu siyah üzüm. (DLT 181/154) **sārig erük** Kayısı. (*Prunus armeniaca*)(DLT 47/33) **sengeç** Fındık büyüklüğünde bir tür elma. [*Tatlıdır, kırmızı ve beyaz renklidir.*] (DLT 229/198) **señgeç** Fındık küçüklüğünde bir elma türü. [*Tatlıdır.*] (DLT 611/503) **sınçgan katı** Dikenli bir ağacın, sıkıldıktan sonra yoğurda katılan ve tutmaca renk veren meyvesi. (DLT 508/407) **şuglu** Tilki üzümü, böğürtlen. (*Solanum nigrum*) (DLT 217/186) **tülüg erük** Şeftali. (*Persica vulgaris*)(DLT 47/33) **uşgun** Bektaşiüzümü. (*Ribes grossularia*)(DLT 221/190) **üjme** Dut. (*Marus alba*)(DLT 77/65) **üzüm** Üzüm. (*Vitis vinifera*) (DLT 50/35-56/43-100/92-102/93-144/125-147/128-178/151-181/154-256/225-272/ 238-273/238-321/262-331/268-359/286-399/310-448/352-494/396-533/433-621/517) **yagak** Ceviz. (*Juglans regia*) (DLT 57/44-137/120-210/180-448/352-456/360) **yigde** İğde. (*Elaeagnus*) (DLT 26/12-457/361) **yimşen** Kıpçak ülkelerinde yetişen yabancı bir meyvenin ismi. (DLT 460/364) **yumuşga** Alıç. (*Crataegus monogyna*) (DLT 465/369)

1.2. Sebzeler ve Otlar

ağrık Ayırık otu. (*Agropyrum repens*)(DLT 62/48-69/55) **ağduz** Andız otu. (*Inula helenium.*)[*Bir bitkinin köküdür; kazılarak çıkarılır ve karnı ağrıyan at bununla tedavi edilir. Şu atasözünde geçer: Ađduz bolsa at ölme.s. Anlamı şudur: “Andız otu yanında bulunsa da at karın ağrısından ölmez.” Çünkü o atın gırtlğından verilir ve at iyileşir. Seyahate çıkana, tedbirli olsun diye söylenir.*](DLT 70/56) **arđutal** Hamam otu. (DLT 84/75) **asurtgu ot** Aksırık otu. (*Achillea ptarmica.*)(DLT 635/530) **ayrık** Ayırık otu. (*Agropyrum repens*) [*Yumuşak bir bitkidir. Türkler ona ağrık adını verirler. Oğuzlar ye'ye çevirmişlerdir.*](DLT 69/55) **basar** Dağ sarımsağı. (*Allium longicuspis*) (DLT 181/155) **bitmül** Dârifülful. (*Fructus Piperis longi*) (DLT 242/210) **boy** Yenen çemenotu. (*Trigonella foenum graecum*) [*Oğuzca*](DLT 505/405) **bujin** Çöpleme. (*Bir tür zehirli ot-Helleborus sp*)(DLT 201/172) **burçak** Börülce. (*Lu:biya:-Vigna sinensis*)(DLT 234/203) **büsteli/büstüli** Yenilen kara pazı, koyun sarmaşığı. (*Atriplex hortensis*) (DLT 226/196-247/216) **bütüğe** Patlıcan. (*Solanum melongena*)(DLT 225/194) **büzünç** Bağda yetişen, ilaç olarak yenen, sapı ve yaprakları kırmızı bir bitki. (DLT 607/499) **çeñlik** Sarmaşık otu. (*Hedera helix*)(DLT 611/504) **çikin** Üzüm bağlarında yetişen, hayvanlara yem olarak verilen başaklı bir bitki. (DLT 209/179) **çim** Ayırık otu. (*Agropyrum repens*) [*Yerden koparılır, kurutulur ve sonra onunla ateş yakılır. Çünkü onun damar ve sapları sıkıdır. Çim bıçtı “çim” denen bitkiyi kesti.*](DLT 170/147) **çiwgin ot** Semirtici ot. (DLT 222/192) **çor ot** Oğuzlarda, sarılan ot. (*Santalum album*)(DLT 495/397) **çüçünek** Ebuçehil karpuzu. (*Citrullus colocynthis*) [*Kokusu yayılır ve çizgili olur.*] (DLT 245/213) **çümgen** Çayır ve ayrık otu. (*Agropyrum repens*) (DLT 222/192) **dönüşge** Kençek lehçesinde tere. (*quna: buri:- Lepidum sp*)(DLT 245/214) **geşür** Oğuzlarda havuç. (DLT 217/187) **gizri** Argularda havuç. (DLT 217/187) **ışgun** Işkın, revent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki. (*Rheum ribes*) (DLT 13/7-67/53) **ildrük** Üzerlik. (*Peganum harmala*)(DLT 449/353-622/519) **ilrük** Üzerlik. (*Peganum harmala*)(DLT 65/51) **iñliç** Sarımsağa benzer bir dağ bitkisi. [*Kebabla yenir.*] (DLT 70/56) **kabak** Kabak. (*Cucurbita*) [*Bu, taze iken yenen kabaktır.*] (DLT 192/164) **kamgak** Hasır otu. (*Typha*) (DLT 239/207) **karamuk**

Buğday karamuğu.(*Agrostemmagithago*) (DLT 244/213) **kara ot** Boğan otu, kurtboğan. (*Aconitum*) [Bu bir bitki zehiridir.] (DLT 543/443) **kekre** Develerin yediği acı bir bitki. (DLT 212/183) **kelep** Türk yaylalarında yetişen ve hayvanları çabuk semizleştiren bir ot. (DLT 178/152) **kewrek** Kene otu.(*Ricinus communis*) vb. (DLT 241/209) **kıçı** Hardal.(*Brassica nigra*)(DLT 550/450) **kömürgen** Ada soğanı.(*Urginea maritima*)[Bu, dağ soğanıdır.] (DLT 260/227) **köwürgen** Ada soğanı.(*Urginea maritima*)[Bu, dağ soğanıdır.](DLT 260/227-262/228) **kuçgundi** Soğan.(*Allium cepa*)(DLT 247/216) **kumlak** Sarmaşığa benzer bir bitki. (Tarla sarmaşığı- *Convolvulus arvensis*) [Kıpçak diyarında yetişir; ondan balla karışık bir şarap yapılır. Bu bitki bir gemiye konursa deniz, gemi içindikileri neredeyse boğacak şekilde kabarır ve çalkalanır.] (DLT 239/207) **küç** Susam.(*Sesamum indicum*)(DLT 495/397) **kürküm** Zaferan (*Crocus sativus*) (DLT 244/212) **mandar** Ağaca sarılan bir bitki, Oğuzcada sarmaşık (*Hedera helix*) [Onun (ağacın) kurumasına da sebep olabilir.] (DLT 230/199) **maraz** Çivit otu.(*Indigofera*)(DLT 207/177) **murç** Biber. (*Piper sp*) (DLT 173/149-359/286-) **ordutal** İki varyanttan birinde hamam otu. (DLT 549/449) **ölige** Ökse otu.(*Viscum album*)[O, (ağaca) bağlı, asılıdır.] (DLT 81/70) **samursak** Sarımsak.(*Allium sativum*)(DLT 263/229) **sarıg turma** Havuç. (*Daucus carota*)(DLT 217/187)**sarkıç** Acı marul (*Lactuca virosa*); yabani hindiba (*Cichorium intybus*) türünden bir bitki. (DLT 228/198)**sarmusak** Sarımsak.(*Allium sativum*)(DLT 263/229) **sibüt** Kaşgar lehçesinde kişniş.(*Coriandrum sativum*)(DLT 179/153) **sögan** Soğan. (*Allium cepa*) (DLT 206/176) **sögun** Soğan. (*Allium cepa*) (DLT 206/176) **sunu** Çörek otu.(*Nigella sativa*)(DLT 550/450) **süt ötrüm** Sütleğen.(*Şubrum- Euphorbia*)(DLT 66/52) **şamuşa** Yenilen çemen (poy) otu (*Trigonella foenum-graceum*) (DLT 224/193) **şaw** Uç'ta yetişen, çövene (*Saponaria officinalis*) benzeyen ve kendisiyle elbise yıkanan bir bitki. (DLT 512/411) **şüñle** Argu ülkesinde yetişen, kökü eşelenerek çıkan ve yenen bir bitki. (DLT 609/502) **tarmaz** Şenhiyar (*Ebucehil karpuzu- Citrullus colocynthis*). (DLT 230/200) **toy otu** Tedavide kullanılan bir bitki. (DLT 505/405) **turma** Turp.(*Raphanus sativus*)(DLT 184/157-217/187) **uglu** Havuç.(DLT 77/65) **yabçan** Yavşan otu. (*Artemisia*) (DLT 460/364) **yāg ügürü** Oğuzcada susam. (*Sesamum indicum*) (DLT 39/26) **yarpuz** Yarpuz –bitki- (*Mentha pulegium*) (DLT 461/365) **yava** Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki. (*Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum*) (DLT 54/40-454/357)**yawa** Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki. (*Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum*) (DLT 54/40-454/357) **yawçan** Yavşan otu. (*Artemisia*) (DLT 460/364) **yıdığ ot** Kaşgar lehçesinde üzerlik otu. (*Peganum harmala*) (DLT 449/353) **yigen** Hasır otu. (*Typha*) (DLT 454/356) **yiz** Kara pelin. (*Artemisia abrotanum*) [Bu, kamıştan daha ince ve daha yumuşak bir bitkidir. Göçebeler bundan çadır örtüsü yaparlar.] (DLT 506/406) **yorınça** Oğuzcada yonca. (*Trifolium*) (DLT 608/500) **yorınçga** Yonca. (*Trifolium*) (DLT 217/187-631/526) **yörgenç** Ağaca sarılıp onu kurutan bir bitkinin adı, sarmaşık. (*Hedera helix*) (DLT 613/506) **yuldruga** Kenger. (*Cynera cardunculus*) [Kılıç gibi uzun biten bir bitki.] (DLT 631/526) **yuldurga** Kenger. (*Cynera cardunculus*) [Kılıç gibi uzun biten bir bitki.] (DLT 631/526) **yumgak tana** Uç lehçesinde kişniş. (*Coriandrum sativum*) (DLT 463/367) **yunguk** Çöven. (Sıvısı ve dalları, suyu köpürten, kir temizleyici bir bitki- *Saponaria officinalis*) (DLT 463/367) **yüzerlik** Oğuz lehçesinde üzerlik otu. (DLT 449/353) **zaranza** Aspur, yalancı safran. (*Carthamus tinctorius*) (DLT 226/196)**zargunçmuğ** Bir reyhan türü. (*Ocimum sp*) [Farsçada buna pelengmişk derler.] (DLT 13/7-264/231)

1.3.Tahıllar

arpaArpa. (*Hordeum vulgare*.)[Şu atasözünde geçer: Arpasız at aşu.ma.s arkası.z alp çeri.g sıyu.ma.s. Anlamı şudur: At arpa yemeyince engeli aşamaz. Bunun gibi yiğit de arkasında ona yardım eden birisi bulunmazsa düşman safını kıramaz. İşlerde yardımlaşma tavsiye edileceği zaman söylenir.] (DLT 74/62-329/267-423/331) **arpagan** Arpa gibi başaklı, fakat başağı tanesiz bir bitki.(DLT 82/72) **āşlık/aşlık** Oğuzlarda buğday.(*Triticum sp.*)[Mutfak.](DLT 70/55-187/160-369/292) **budgay** Buğday. (*Triticum*) [Atasözü: Bugda.y kutında sorkıç suwa.lu.r. Anlamı: “Buğdayın devlet ve bereketi sayesinde sarıçalı (karamuk) da su bulur.” Bu başkasıyla beraber olma sayesinde hayır gören için söylenir. Barsgan halkı bugda.y diyemez; bunun yerine

bugda.y der. "Oradan (Barsgan'dan) değilim" diyen, bununla sınıdır.] (DLT 551/451) **bugday** Buğday.(Triticum)(DLT 86/77-384/301-424/332-444/347-446/350-475/380-551/451-556/459-587/480) **bul tarıg** Üzerinden yıllar geçtiği için tadı bozulan buğday. [Yağmurdan ve kırağıdan bozulan da aynıdır.] (DLT 169/146) **kaşak** Halfa.(Buğdaygillerden bir bitki- Stipa tenacissima) (DLT 192/165) **konak** Akdarı. (Panicum miliaceum) (DLT 193/165-595/488) **koyak** Akdarı. (Panicum miliaceum) (DLT 518/417) **suma** Filizlenmiş buğday veya arpa. (DLT 548/448) **tuturkan** Pirinç.(Oryza sativa)(DLT 259/227) **ügür** Türkler arasında akdarı.(Panicum miliaceum)(DLT 39/26-329/267-448/352) **yügür** Akdarı. (Panicum miliaceum) (DLT 448/352)

1.4.Ağaçlar

awılgı Deniz içinde biten, çınara benzer bir ağaç. (DLT 508/407) **azgan** Sarı ve beyaz çiçekli, küpeye benzer kırmızı meyveli, odun elde etmeye bile yaramayan bir ağaç. (DLT 220/190) **bulguna** Develerin yediği, ılgın gibi gevrek, kırmızı bir ağaç. [Malguna şekli de vardır.] (DLT 246/216) **çavju** Dağlarda yetişen, sapı ve budakları kırmızı, taneleri acı ve kırmızı bir ağaç. [Kızların parmakları ona benzetilir.] (DLT 213/183) **çından** Sandal ağacı.(Santalum album) (DLT 219/189-329/167) **çünüük** Çınar ağacı.(Platanus) (DLT 195/167) **kağın** Kayın ağacı. (DLT 179/153-502/402) **kađıñ** Kayın ağacı.(Fagus orientalis)(DLT 27/12-510/409-605/497) **kayaçuk** Hoş kokulu bir dağ bitkisi, porsuk ağacı. (Taxus baccata) (DLT 522/422) **kayıñ** Kayın ağacı. (DLT 27/12) **keyik söğüt** Yaban söğüdü. (DLT 518/417) **kürt** Yay, kamçı, baston yapılan bir dağ ağacı, akçaağaç (Acer) (DLT 173/148) **malguna** ılgın gibi gevrek, kırmızı bir ağaç. (DLT 246/216) **söğüt** Söğüt ağacı.(Salix)(DLT 179/153-502/402-518/417-605/497) **süksük** Dağdağan, sinsin ağacı. (Gaza:,odununun ateşi uzun süre sönmeyen bir ağaç-Haloxylon ammodendron) (DLT 244/212) **süzgün** Dikenli, siyah renkli bir dağ ağacı. (DLT 222/192) **şünüük** Çınar ağacı.(Platanus)(DLT 196/168) **tawgaç yudası** Susam yaprakları gibi yaprağı olan ve tedavide kullanılan bir ağaç. (DLT 228/198) **tawılgıç** Erguvani söğüt.(Salix purpurea)(DLT 245/213-245/214) **tawılkı** Erguvani söğüt.(Salix purpurea)(DLT 245/214) **tıt** Çam ağacı. (Pinus) (DLT 495/396) **tirek** Kavak ağacı. (Populus) (DLT 194/167-207/178) **tograk** Karakavak. (Populus nigra)[Bu, çürümüş ağaçtır.] (DLT 235/204) **tüşürgün** Zamk ağacı.(Astragalus tragacantha) (DLT 260/227) **uç** Türkçe yazmak için kalem; baston, iğ yapılan bir dağ ağacı. (Lonicera tatarica) (DLT 30/16) **yıgaç/yıgūç** Ağaç. (DLT 11/6-35/21-87/78-97/90-108/98-130/114-132/115-135/118-136/118-144/125-149/129-150/130-157/136-161/140-220/190-221/190-251/221-252/221-255/223-269/236-274/239-309/254-319/261-333/270-338/273-352/281-385/302-387/303-399/310-399/311-400/311-401/312-402/313-430/336-444/347-448/352-454/358-455/358-456/359-466/370-473/379-487/389-492/393-492/394-494/396-529/430-531/431-540/441-545/445-555/458-583/478-585/479-597/488-612/506-615/510-616/511-627/523-629/524) **yılgun** ılgın. (Tamarix) (DLT 460/364)

1.5.Genel Adlandırmalar

āwan Sayram lehçesinde ağaç. (DLT 54/40) **çiçek** Çiçek, ağaç çiçeği. (DLT 123/109) **erük** Şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı. [Birbirlerinden vasıfları yönüyle ayırt edilirler.] (DLT 47/33-160/139-407/318) **kat** Dikenli ağaçların meyvesi; Yemek, Kıpçak, Tatar, Çomullarda her türlü ağacın meyvesi. (DLT 508/407) **kewrek** Ağaçların yumuşak olanları. (Ricinus communis) vb. (DLT 241/209) **kırt ot** Kısa ot. (DLT 172/148) **kömürlük** Kömürlük ağaç. (DLT 253/222) **mayıl yemiş** Olgunlaşıp yumuşayan, olgunluk derecesini de aşan şeftali, büyük ve çürümüş kavun gibi her meyvenin adı. (DLT 519/417) **orut** Solmuş, kuru ot. (DLT 37/24-308/254-334/271) **ot** Ot, bitki; yulaf. (DLT 11/6-29/15-50/35-94/88-96/89-119/107-132/116-172/148-209/180-222/192-236/205-323/263-334/271-413/324-438/342-449/353-465/368-473/379-495/397-532/432-543/443-566/466-635/530) **suwlañ yıgaç** Gövdesinde hiçbir dalı olmayan ağaç. (DLT 612/506) **tarka** Koruk. (DLT 215/185) **tıkma üzüm** Taneleri sıkışık olan üzüm. (DLT 272/238) **topunluğ** Gövdesi boğumlu (buğday). (DLT 249/219) **tü tü (çeçek)** Her cinsten, tür tür (çiçek). (DLT 99/92-407/318) **urug** Her şeyin tanesi; tohum. (DLT 44/30) **yāş** Sebze. (DLT 323/263-506/406-515/413) **yaş** Bakliyat, baklagiller. (DLT 446/350-631/527)

yaş yuş Baklagiller ve sebze. (DLT 446/350-506/406) **yemiş/yimış/yimiş** Meyve.(DLT 131/115-136/118-209/180-270/236-316/259-340/274-393/307-449/353-519/417)

1.6.Bitkinin Herhangi Bir Bölümü İçin Yapılan Adlandırmalar

awujgun Deri tabakalamakta kullanılan palamut ağacı yaprağı. (DLT 89/80) **bukuk** Ağaç çiçeği tomurcuğu; ağaç çiçeklerinin ve çiçeklerin çanakları. (DLT 408/319) **butık/butak** Dal, budak.(DLT 34/20-90/81-94/87-141/124-189/162-334/270-399/310-468/372-453/355-469/375-477/381-479/383-483/387) **çawlı** Şeftali çekirdeği ve ceviz kabuğu. [Bunlarla ateş yakılır.] (DLT 634/530) **ewin** Tahıl tanesi. (DLT 51/36-54/40) **ingek küci** Kene otunun (*Ricinus communis*) meyvesi, inek susamı. (DLT 495/397) **kağıl** Taze söğüt dalları.(*Fagus orientalis*) [Onlarla asma çardağı bağlanır. Atasözü: Karı sâwı kalma.s ka.gıl bâğı yazılma.s. Anlamı şudur: Yaşlının sözü ihmal edilmez, tutulur. Taze söğüt dalları bağlanınca çözülmez.] (DLT 206/176) **topun** Uç lehçesinde buğday gövdesinin boğumu. (DLT 201/172-204/174) **ulyan** Yaban pelini.(*Artemisia*)[Yenilebilen, hoş kokulu bir bitkinin kökü.] (DLT 73/59)

1.7.Diğerleri

aluçın Yenebilen boğumlu bir bitki. (DLT 81/70) **atgak** Sarıçiçekli bir bitki. [Hüzünden sararan yüzler ona benzetilir.](DLT 72/58) **bamuk/bāmuk** Oğuzcada pamuk. (*Gossypium*) (DLT 191/163-595/487) **bitrik** Argu lehçesinde fıstık. (DLT 239/207) **buturgak** Fıstık şeklinde bir diken.(DLT 251/220) **çaxsak** Karluk lehçesinde kayısı ve kuru üzüm yarması. (DLT 236/205) **çigüt** Argu lehçesinde pamuk çekirdeği. (DLT 179/153) **evin** Tahıl tanesi. (DLT 54/40) **kamış** Kamış.(*Phragmites australis*); kamışlık (DLT 185/159-529/430) **kargak tarmakı** Bir tür bitki. (DLT 235/204) **kebez** Pamuk. (DLT 149/129-153/133) **kepez** Pamuk. (DLT 254/223) **kewrik** Çakırdiken. (*arfec-Arctium tomentosum*) (DLT 241/209) **koru** Diken, demir dikenini. (*Tribulus terrestris*) [Kıpçak lehçesinde.] (DLT 543/444) **kuşgun (2)** Hayvanların yem olarak yediği taze kamış. (*Phragmites australis*) (DLT 221/190) **sagnagu** Kuru kabak. (DLT 246/215) **sargan** Çorak yerde biten bir bitkinin adı. (DLT 220/190) **sorkıç** Sarıçalı. (*Karamuk*) (DLT 551/451) **şekirtük** Fıstık.(*Pistacia vera*)(DLT 253/222) **tana** Uç ve Argu lehçesinde kişniş (*Coriandrum sativum*) tohumu. (DLT 463/367-549/449) **tiken** Diken. (DLT 94/87-111/100-202/172-374/295-463/367) **tikken** Diken. (DLT 202/172) **tüşgün** Geven.(*Kitre -zamk- çıkarılan bir tür çalı-Astragalus*) [Dikenlidir.] (DLT 222/192) **ügürlen** Karluk Türkmenlerinin yediği taneli bir bitki. (DLT 90/80) **yakrıkan** Fındık büyüklüğünde taneleri olan, taneleri saçılıp dökülen ve dudak yarasının tedavisinde kullanılan bir bitki. (*Corylus avellana*) (DLT 468/372) **yandak tiken** Deve dikenini. (*Silyum marianum*) (DLT 463/367) **yapuşgak** Fındığa benzer, dikenli bir bitki.(*Corylus avellana*)[Tüyleri vardır ve atların vb.nin kıyruğuna yapışır. Her işe karışan adam da aynı şekilde adlandırılır.] (DLT 466/370) **yumuşga** Akdiken. (*Crataegus monogyna*) (DLT 465/369) **yuñ** Pamuk. (*Gossypium*) [Argu, Yağma ve Karluk lehçesinde.] (DLT 602/494) **yügürgün** Akdarı gibi taneleri olan, taneleri kırmızı bir bitki. (*Panicum miliaceum*) (DLT 468/372)

2. Dîvânü Lügâti't-Türk'ten Günümüz Anadolu Ağızlarına Ulaşan Bitki Adları

2.1.Günümüz Anadolu Ağızlarında Halen Bitki Adı Olarak Kullanılan Kelimeler

► **alma** Oğuzcada elma.(*Malussylvestris*). [Türkler alımla derler.](DLT 77/65) **alma** Elma. (DS: Dinar köyleri, Dişli, Bolvadin -Af.; Eşme köyleri -Uş.; Şarkikaraağaç, Gelendost, Yalvaç köyleri, İlyas, Keçiborlu, Sağrak, Sütçüler, Yassıviran, Senirkent, Bağlıllı, Eğridir, -Isp. köyleri; Tefenni ve çevresi, Devri, Bucak, Yeşilova ve köyleri, Hacılar, Çerçin, -Brd.; Sarayköy köyleri, Karahüyükavşarı, Yeşilyuva, Acıpayam, İğdir, Çitak, Çivril, Çal köyleri, -Dz.; Bozdoğan -Ay.; Yuntdağı -Mn.; Yörük köyleri, Susurluk, Danişment, Savaştepe, Yeniköy -Ba.; Küçükkuşu, Ayvacık -Çkl.; Yenice, Emet -Kü.; Sivrihisar köyleri, -Es. köyleri; -Bo.; Akyazı çevresi -Sk.; Yazıköy, Safranbolu, Aliköy, Çaycuma -Zn.; Karabüzey, Araç, Daday ve köyleri, Taşköprü köyleri -Ks.; Genek -Çkr.; -Çr.; Boyabat, -Sn. ve çevresi; Arım, Çarşamba, -Sm.; Varay, -Ama.; Taşova, Zile, Necip, Turhal, Kızılca, Artova -To.; Danişman, Fatsa, Akkuş köyleri, Karakuş, Ünye köyleri, -Or. Köyleri; Uluşiran, Şiran -Gm. ve köyleri; Ardanuç köyleri, Uşhum, Yusufeli,

Yavuzköy, Şavşat -Ar.; Iğdır ve çevresi, Göle, Posof, Ardahan ve çevresi, Koyundere, Ahıska, Kızılçakçak, Arpaçay -Kr.; Erciş -Vn.; -Bt.; -El.; Arapkir -Ml.; Siverek, Birecik, Viranşehir -Ur.; Kilis, -Gaz.; Çoğulhan, Afşin, -Mr. ve çevresi; Hisarcık, Yayladağı, Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri, Antakya ve çevresi, -Hat.; Savrun, Divriği, Zara, Yeniçubuk, Gemerek, Yaylacık, Gürün, Ağrakos, Suşehri -Sv.; Bahattin, Sarıhamzalı, Sorgun -Yz.; Şereflikoçhisar, Sobran, Nallıhan, Keşanuz, Çanıllı, Ayaş, Çalı, Yaraşlı, Haymana, Hasanoğlan -Ank.; Yahyalı, Develi, Avşar ve Türkmen aşiretleri, Pınarbaşı, Bünyan -Ky.; Mucur köyleri -Nş.; Bahçeli, Bor, -Nğ.; Ermenek ve köyleri, -Kn.; -Ada.; Silifke, Anamur, Gülnar -İç.; Elmalı, Gazipaşa köyleri -Ant.; Yakabağ, Fethiye -Mğ.; İpsala köyleri -Ed.; Çavuşköy, Babaeski -Krk.)

► **añduz** Andız otu. (*Inula helenium*). [Bir bitkinin köküdür; kazılarak çıkarılır ve karnı ağrıyan at bununla tedavi edilir. Şu atasözünde geçer: Añduz bolsa at ölme.s. Anlamı şudur: “Andız otu yanında bulunsa da at karın ağrısından ölmez.” Çünkü o atın gırtlakından verilir ve at iyileşir. Seyahate çıkana, tedbirli olsun diye söylenir.] (DLT 70/56) **anduz** Kırdan yetişen bir çeşit ot ki nezleyle karşı kökü töz haline getirilip buruna çekilir. (DS: -Çr.; Efte -Ama.; -Dy.)

► **arpagan** Arpa gibi başaklı, fakat başağı tanesiz bir bitki. (DLT 82/72) **arpagan** Yabancı arpa. (DS: Bornova -İz.; -Ezm.)

► **ayrık** Ayrık otu. (*Agropyrum repens*) [Yumuşak bir bitkidir. Türkler ona adrik adını verirler. Oğuzlar ye'ye çevirmişlerdir.] (DLT 69/55) **ayrık** Ayrık otu. (DS: Susurluk -Ba.; -To.)

► **azgan** Sarı ve beyaz çiçekli, küpeye benzer kırmızı meyveli, odun elde etmeye bile yaramayan bir ağaç. (DLT 220/190) **azgan** Dikenli, bol ve ufak sarıçiçekli bir çeşit çalı. (DS: Davutlar, Kuşadası -İz.; Kirikli, Kadirli -Ada.; Hacıhamzalı, Tarsus -İç.; Alâiye, Oba -Ant.; Milâs -Mğ.)

► **boy** Yenen çemenotu. (*Trigonella foenum graecum*) [Oğuzca] (DLT 505/405) **boy** (1) Yem olarak kullanılan, çemen yapılan burçağa benzer bir tahıl çeşidi. (DS: Yukarıdinek, Şarkikaraağaç -Isp.; Demirşeyh, Sungurlu -Çr.; -Sm.; Şebinkarahisar -Gr.; Bayburt -Gm.; Ağın, Keban -El.; Göksun, Afşin, Elbistan -Mr.; -Sv.; Solakuşağı, Şereflikoçhisar -Ank.; Türkmen aşireti, Bünyan -Ky.; Navdalı, Mut -İç.) (2) Çökeleğe katılan kokulu bir ot. (DS: Devri, Bucak -Brd.; Aliköy, Çaycuma -Zn.; -İç.)

► **butık/butak** Dal, budak. (DLT 34/20-90/81-94/87-141/124-189/162-334/270-399/310-468/372-453/355-469/375-477/381-479/383-483/387) **butak** Dal, budak. (DS: Karaçay aşireti, Başhöyük, Kadınhanı -Kn.)

► **evin** Tahıl tanesi. (DLT 54/40) **evin** Tahıl tanesi. (DLT 51/36-54/40) **evin** (1) Buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü. (DS: Başpınar, Tefenni, Çerçin, -Brd.; Halköy, Sarayköy, Dedeköyü, Yukarı Seyit, Çal, Dariveren, Acıpayam, -Dz.; Kırcaklı, Nazilli, Eymir, Bozdoğan, -Ay.; Birgi, Ödemiş, Bayındır, Tire -İz.; Alaşehir -Mn.; Edremit, -Ba.; Kandıra -Kc.; -Sn.; Bor -Nğ.; Ermenek, Karaman, -Kn.; Mut ve köyleri -İç.; Milas, Fethiye ve köyleri -Mğ.; -Krk.) (2) Çok taneli başak: Şu buğday evinli. (DS: Kayadibi, Yeşilova -Brd.; Bulkaz, Çivril -Dz.; Akçova -Ay.; Eğrigöz, Emet -Kü.; Civanaylağı, Mersin -İç.)

► **geşür** Oğuzlarda havuç. (DLT 217/187) **keşür** Havuç. (DS -Bo.; Kurşunlu -Çkr.; -Bt.; Varto -Mş.)

► **ışgun** Işkın, revent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki. (*Rheum ribes*) (DLT 13/7-67/53) **ışgun** (1) Karabuğdaygillerden, hekimlikte kullanılan bir çeşit bitki, *Rheum Polygonaceae*. (DS: -El.) (2) Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir çeşit ot. (DS: -Uş.; Bayburt -Gm.; Doğubeyazıt -Ağ.; Mahkenli, Gürün, Maksutlu, Şarkışla, Zara -Sv.)

► **karamuk** Buğday karamuğu. (*Agrostemmagithago*) (DLT 244/213) **garamuk** [garamuq] Buğdayların içinde bulunan yuvarlak kara ot tohumu, karamuk. (DS: Peşman, Daday -Ks.)

► **kekre** Develerin yediği acı bir bitki. (DLT 212/183) **kekre** Yaprakları acı olan bileşikgillerden bir çeşit yaban otu: Hacı İbrahim'in hayvanını kekre tutmuş. (DS: Karamanlı, Tefenni -Brd.; Köprücek, Emet -Kü.; Gündül, Ayaş -Ank.; -Kn.)

► **kürt** Yay, kamçı, baston yapılan bir dağ ağacı, akçaağaç (Acer) (DLT 173/148) **kürt** Dağlık ve kayalık yerlerde yetişen, siyah üzüm gibi meyveleri olan sağlam kerestelik bir çeşit ağaç. (DS: Dariveren, Acıpayam, Karaçay, Honaz -Dz.)

- **sarıg erük** Kayısı.(*Prunus armeniaca*)(DLT 47/33) **sarıerik** Kayısı.(DS: Kemaliye -Ezc.; Köşker -Krş.)
- **tiken** Diken. (DLT 94/87-111/100-202/172-374/295-463/367) **tiken** Diken.(DS: -Sm.; -Yz.; İncekum, Silifke -İç.)
- **turma** Turp.(*Raphanus sativus*)(DLT 184/157-217/187) **turma** Turp.(DS:Rumeli göçmenleri, Kadıçifliği, Yalova -İst.; Karaçay aşireti, Başhöyük, Kadınhanı -Kn.)
- **yandak tiken** Deve dikenini. (*Silyum marianum*) (DLT 463/367) **yandak** Dikenli, tez üreyen bir çeşit yabancı bitki. (DS: Güdül köyleri -Ank.)
- **yarpuz** Yarpuz –bitki- (*Mentha pulegium*) (DLT 461/365)**yarpuz** Yabannanesi.(DS: Şebinkarahisar, -Gr.ve köyleri;Uluşiran,Şiran -Gm.;-Ağ.; Cenciğe -Ezc.; Erciş -Vn.; Ağın -El.; -Ml.; Nizip -Gaz.; -Ur.; Izgın, Elbistan -Mr.; -Sv.; Üçem, Bala, Gürcü, Kızılcahamam -Ank.) **yarpız (1)** Oğulotu. (DS:-Dy.; Darende -Ml.) **(2)** Kuzukulağı. (DS: Kocabergos, Bandırma -Ba.)
- **yulgun** Ilgın.(*Tamarix*)(DLT460/364)**yulgun**Sulak yerlerde, kendiliğinden biten bir ağaç. (DS:Sofular -Zn.)
- **yüzerlik** Oğuz lehçesinde üzerlik otu.(DLT 449/353) **yüzerlik** Halk inancına göre nazara karşı kullanılan bir ot.(DS: Eğridir köyleri, Uluğbey, Senirkent -İsp.; Karamanlı, Tefenni, Karaatlı, Yeşilova -Brd.; Yukarı Seyit, Çal -Dz.; Merzifon köyleri -Ama.; Avanos -Nş.)

2.2.Günümüz Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Bitki Adı veya Bitkinin Herhangi Bir Bölümü Olarak Kullanılan Kelimeler

- **çigit** Argu lehçesinde pamuk çekirdeği. (DLT 179/153) **çigit** Çekirdek.(DS: Humhal, Yusufeli -Ar.)
- **çim** Ayırık otu.(*Agropyrum repens*) [Yerden koparılır, kurutulur ve sonra onunla ateş yakılır. Çünkü onun damar ve sapları sıktır.Çim bıçtı “çim” denen bitkiyi kesti.](DLT 170/147) **çim** Sebze fidelerinin genel adı.(DS:Demirkapı,Susurluk-Ba.;-Brs.;Emet -Kü.;-Es.; İğneciler, Mudurnu-Bo.;Çanilli,Ayaş -Ank.)
- **kağıl** Taze söğüt dalları.(*Fagus orientalis*)[Onlarla asma çardağı bağlanır. Atasözü: Karı sâwi kalma.s ka.gıl bâğı yazılma.s. Anlamı şudur: Yaşlının sözü ihmal edilmez, tutulur. Taze söğüt dalları bağlanınca çözülmez.] (DLT 206/176) **kağıl** Tanesi çıkarılmış buğday, arpa başağı. (DS: Çöten, Develi -Ky.; Saimbeyli -Ada.)
- **kara ot** Boğan otu, kurtboğan.(*Aconitum*) [Bu bir bitki zehiridir.] (DLT 543/443) **karaot** Çörekotu. (DS:-İz.; -Mğ.)
- **kat** Dikenli ağaçların meyvesi; Yemek, Kıpçak, Tatar, Çomullarda her türlü ağacın meyvesi. (DLT 508/407)**kat** Bir çeşit çiçek. (DS: Avanos -Nş.)
- **kelep** Türk yaylalarında yetişen ve hayvanları çabuk semizleştiren bir ot.(DLT 178/152) **kelep** Lahana. (DS:-Brs.; -Yz.)
- **kepez** Pamuk. (DLT 254/223) **kepez** Çalı, bodur ağaç. (DS: Yerkesik, Pisi, Ula -Mğ.)
- **kewrek** Ağaçların yumuşak olanları, kene otu.(*Ricinus communis*) vb. (DLT 241/209) **kevrek** Kendir sapı. (DS:Taşova-Ama.;Salman, Akkuş, Ünye -Or.)
- **murç** Biber.(*Piper sp*)(DLT 173/149-359/286-) **murç (1)** Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tomurcukları. (DS: Muscali, Çarşamba -Sm.; Kayadibi -Gr.) **(2)** Ağaçların taze yaprakları. (DS: -Ezc.; Antakya -Hat.) **(3)** Ağaçların filizleri. (DS: Antakya -Hat.)
- **tirek** Kavak ağacı.(*Populus*)(DLT 194/167-207/178) **tirek** Ağaç. (DS:-İz.; Haymana -Ank.)
- **uşgun** Bektaşiüzümü.(*Ribes grossularia*)(DLT 221/190)**uşgun** Salatısı, turşusu, yemeği yapılan ve kıraç yerlerde yetişen otuz santim boyunda, ekşi bir bitki. (DS:-El.; -Ml.; Kulp -Dy.)
- **yavşan** Yavşan otu. (*Artemisia*) (DLT 460/364)**yavşan** Özel kokulu, acı, kaynatılıp suyu em olarak içilen bir ot. (DS:-Kr.;Çepni,Gemerek -Sv.;Bünyan -Ky.)
- **yemiş/yimiş** Meyve.(DLT 131/115-136/118-209/180-270/236-316/259-340/274-393/307-449/353-519/417) **yemiş(1)** İncir.(DS: Kumdanlı, Yalvaç, Senir, Keçiborlu, Eğridir köyleri -İsp.; Karamanlı, Tefenni -Brd.; Bekilli, Çal, Çöplü, Çivril -Dz.; Karacasu -Ay.; Menemen -İz.; İğdecik, Sancaklıboz, Kurkağaç, Alaşehir- Mn.; Susurluk- Ba.; Ezine, Fili, Biga-Çkl.;Mamca, Orhangazi -Brs.; Ağlan, Osmaneli -Bil.; Sivrihisar, Tokat -Es.; Kıbrısçık -Bo.; Peşman, Daday -Ks.; Kurşunlu -Çkr.; İskilip -Çr.; -Kr.; Yoncalı, Doğubayazıt -Ağ.; Bahçeli, Bor -Nğ.; Sille,

Ermenek -Kn.; Silifke, Mut ve köyleri -İç.; -Ant.; Milas -Mğ.) (2) Söğüt ağacı meyvesi. (DS: Mucur -Krş.) (3) Kavun. (DS: Iğdır -Kr.)

2.3. Günümüz Anadolu Ağızlarında Bitki Adı Dışında Farklı Bir Kelime Olarak Kullanılanlar

► **aşlık/aşlık** Oğuzlarda buğday. (*Triticum sp.*) [Mutfak.] (DLT 70/55-187/160-369/292) **aşlık** (1) Mutfak. (DS: -Çkr.; Zarşat, Arpaçay -Kr.) (2) Eskimiş giysilere yapılan yama, yamalık. (DS: Düzköy, Keşap -Gr.) (3) Açlık. (DS: Dinar -Af.; Hisarardı, Körküler, Yalvaç, Banus, Eğridir, Yassıviran, Senirkent -Isp.; Çulhan, Bozdoğan -Ay.; Beşikdüzü, Vakfikebir -Tr.; Çukurbağ, Kaş -Ant.; Yakabağ, Fethiye -Mğ.) (4) Buğday, mısır gibi tahıl, bunlardan yapılan çorbalık, bulgur gibi yemeklikler. (DS: Çiftlik, Bolvadin, Dinar -Af.; Yalvaç köyleri, Banus, Eğridir -Isp.; Salda, Yeşilova -Brd.; Çal köyleri, Garipköy, Bereketli, Tavas, Yeşilyuva, Alâattin, Acıpayam -Dz.; Akhisar -Mn.; Sürez, Bozdoğan -Ay.; Edremit, Minnetler, İvrindi, Yeniköy, Susurluk -Ba.; Fili, Biga, Çan, Bayramiç -Çkl.; İsmetiye -Brs.; Emet -Kü.; -İst.; Genek -Çkr.; Vezirköprü, Lâdik -Sm.; -Ama. köyleri; Bizeri, Kızılköy, Çilehane, Reşadiye, Taşova, Zodu, Zile köyleri, Akkuş, Kuzköy, Karakuş bucağı köyleri, Ünye -Or.; Düzköy, Keşap, Alucra -Gr.; -Gm. ve köyleri; Ersis, Yusufeli -Ar.; Erzan, Kemaliye köyleri, Sosunga, Çayırılı, Refahiye ve çevresi -Ezc.; Keçek, Oltu -Ezm.; Ölçek, Ardahan -Kr.; -El.; Antakya -Hat.; Yukarıkale, Hacılyas, Koyulhisar, Ortaköy, Şarkışla, Yeniçubuk, Çepni, Gemerek, Soğukpınar, Kangal, Gürün köyleri, Divriği -Sv.; K. Boymul -Yz.; İncesu, Akkışla, Bünyan -Ky.; -Nğ. ve köyleri; Karaman, Ortaca, Akşehir, Ermenek köyleri -Kn.; -Ada.; Akseki -Ant.; Lalapaşa -Ed.)

► **āwan** Sayram lehçesinde ağaç. (DLT 54/40) **avan** (1) Devlet memuru: Avanların yüzü soğuk olur. (DS: Bayat, Emirdağ -Af.; Ulubey -Uş.) (2) Obur. (DS: Körküler, Yalvaç -Isp.) (3) Hırsız. (DS: Güney, Yeşilova -Brd.; Tahtayazı -Ank.) (4) İriyarı insan. (DS: Çal -Dz.) (5) Sert, titiz, sinirli. (DS: Deveviran -Bo.) (6) Vurucu kinci, zorba. (DS: Daşdarlı, Ayaş, Keşanuz -Ank.) (7) Kurt: Avan yiyesi. (DS: Alibeyli -İz.) (8) Sürülmesi güç olan tarla. (DS: Dügrek -Mğ.)

► **bukuk** Ağaç çiçeği tomurcuğu; ağaç çiçeklerinin ve çiçeklerin çanakları. (DLT 408/319) **bukuk** Yavru. (DS: -İç.)

► **çavlı** Şeftali çekirdeği ve ceviz kabuğu. [Bunlarla ateş yakılır.] (DLT 634/530) **çavlı** Şahin kuşu. (DS: -İz.)

► **çim** Ayrık otu. (*Agropyrum repens*) [Yerden koparılır, kurutulur ve sonra onunla ateş yakılır. Çünkü onun damar ve sapları sıktır. Çim bıçtı “çim” denen bitkiyi kesti.] (DLT 170/147) **çim** Az, biraz: Kış armudu çim tatlıdır. Ali çim arkada. (DS: Kesme, Eğridir -Isp.; Düzköy, Ayancık -Sn.)

► **çiwgin** ot Semirtici ot. (DLT 222/192) **çiwgin** Çıldırılmış, deli (kimse). (DS: Gelegre, Beypazarı -Ank.)

► **erük** Şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı. [Birbirlerinden vasıfları yönüyle ayırt edilirler.] (DLT 47/33-160/139-407/318) **erük** (1) Kayısı. (DS: Hacıahmet, Karaköy, Düzce -Bo.; -Ezc.) (2) Erik. (DS: Hacıahmet, Karaköy, Düzce -Bo.; Neşiköseli, Görele -Gr.)

► **kağıl** Taze söğüt dalları. (*Fagus orientalis*) [Onlarla asma çardağı bağlanır. Atasözü: Karı sâwı kalma.s ka.gıl bâğı yazılma.s. Anlamı şudur: Yaşlının sözü ihmal edilmez, tutulur. Taze söğüt dalları bağlanınca çözülmez.] (DLT 206/176) **kağıl** (1) Kurumuş çamur, toprak yumrusu. (DS: Kilandıras, Sandıklı -Af.; Çarşamba, Bafra -Sm.; Afşin -Mr.; Yerkesik -Mğ.) (2) İri çakıl. (DS: Mut -İç.) (3) Çakıllı toprak. (DS: Üçkuyu, Çal -Dz.)

► **kamgak** Hasır otu. (*Typha*) (DLT 239/207) **kamgak** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı. (DS: Tokat -Es.)

► **kaşak** Halfa. (Buğdaygillerden bir bitki- *Stipa tenacissima*) (DLT 192/165) **kaşak** (1) Ahırda kuzu, malak ve buzağı konulan yer, bölme. (DS: Tepeköy, Torbalı -İz.; Muradiye, Susurluk -Ba.; Bayramiç, Ezine -Çkl.; Mudanya -Brs.; Domaniç -Kü.; -Ada.) (2) Ağaç kökü. (DS: Bayramiç -Çkl.; -Ada.; Mersin, Silifke, Tarsus -İç.) (3) Çadırın çevresine çevrilen kamış parmaklık. (DS: Boğazlıyan -Yz.; -Ank.; Köşker -Krş.; Bünyan -Ky.) (4) Balı alınmış petek. (DS: Ağılı, Küre, Tosya -Ks.; Kargı -Çr.) (5) Avlu. (DS: Gelibolu, Bayramiç -Çkl.)

► **kat** Dikenli ağaçların meyvesi; Yemek, Kıpçak, Tatar, Çomullarda her türlü ağacın meyvesi. (DLT 508/407) **kat** (1) Altı okka tahıl alan silindir biçiminde, ağaçtan yapılmış bir tahıl ölçеği.

(DS: -Tr.; -Ezm.;-Ezc.)**(2)** Nişanlıya gönderilen armağan. (DS: Nizip -Gaz.) **(3)** İki tepenin ya da iki duvarın arası, uçurum. (DS: Ermenek -Kn.; Yalak, Ceyhan -Ada.) **(4)** Toprak evlerde üst kısma süs olarak yapılan biraz enli ve renkli bağlar. (DS: Çukurkuyu, Bor-Nğ.)

► **kelep** Türk yaylalarında yetişen ve hayvanları çabuk semizleştiren bir ot. (DLT 178/152) **kelep (1)** Sürülmeden bırakılmış tarla. (DS: Kızılcahamam -Ank.) **(2)** İplik çilesi. (DS: Emirdağ -Af.; Yalvaç -Isp.; Çöplü, Çivril, Honaz -Dz.; Tire, Balçova -İz.; -Mn.; Paşaköy -Ba.; -Çkl.; -Brs.; Sivrihisar, Tokat -Es.; Kandıra, -Kc.; Akyazı -Sk.; İğneciler, Mudurnu -Bo.; -Ks.; Kurşunlu -Çkr.; İskilip -Çr.; -Sm.; Merzifon, Taşova -Ama.; Bayadı -Or.; Nefsiköseli, Görele, Tirebolu -Gr.; Uluşiran, Şiran -Gm.; Kaptanpaşa, Çayeli -Rz.; Erkinis, Yusufeli -Ar.; -Ezm.; -Ezc.; -Dy.; Arapkir -Ml.; -Ur.; -Gaz.; Afşin -Mr.; Antakya -Hat.; Hacılıyas, Koyulhisar -Sv.; Çalış, Haymana -Ank.; Pınarbaşı -Ky.; Bor -Nğ.; -Kn.; Dört Yol -Ada.; Yerkesik -Mğ.; Saray -Tk.) **(3)** İplik yumağı. (DS: Atabey -Isp.; Hisarköy, Domaniç -Kü.; Çakılar -Mğ.) **(4)** Demet, bağlam: On kelep çalı kırdım. (DS: -Tr.; Bafram, Ayaş -Ank.) **(5)** Dizi, inci dizisi. (DS: -Kü.; -Ur.; Zara -Sv.) **(6)** Boyunduruk: Öküzleri keleppe. (DS: Evciler -Brs.) **(7)** Yanyana. (DS: Dinar -Af.)

► **kepez** Pamuk. (DLT 254/223) **kepez (1)** Yüksek tepe, dağ. (DS: Adaören, Beypazarı -Ank.; İncesu, Erkilet -Ky.) **(2)** Dağların oyuk, kuytu yerleri. (DS: Niksar -To.; -Kn.) **(2)** Mağara. (DS: Aksaray, Arapsun -Nğ.) **(3)** Yokuş başı. (DS: -Kn.) **(4)** Göl ve ırmaklardaki çukurlar. (DS: Çandır, Bayadı -Or.; Boztekke -Gr.; Andırın -Mr.) **(5)** Boncuk, para ve tüy takılmış renkli tülbenlerle yapılan gelin başlığı, tepelik. (DS: Narlıdere -İz.; İğdecik, Sancaklıboz -Mn.; -Kn.; Osmaniye -Ada.) **(6)** Tavuk ve kuşların ibiği ya da başındaki uzun tüyler, sorguç. (DS: Dinar -Af.; -Isp.; Gelibolu -Çkl.; Sungurlu -Çkr.; Akçadağ -Ml.; -Ur.; Afşin -Mr.; -Gaz.; Eşke, Divriği, Gemerek -Sv.; Köşker, Develi -Ky.) **(7)** Koyunların başlarındaki kabarık yünler. (DS: Tokat -Es.; Gümerdiğin -Çkr.; Afşin -Mr.; -Krş.; -Nş.; -Nğ.)

► **kevrük** Çakırdiken. ('arfec-Arctium tomentosum) (DLT 241/209) **kevrük** Hevenk, sepet vb. şeyleri asmaya yarayan ağaçtan yapılmış çengel, çivi. (DS: -Ml.)

► **konak** Akdarı. (*Panicum miliaceum*) (DLT 193/165-595/488) **konak (1)** Saçtaki kepek. (DS: Zeytinli, Edremit -Ba.; Kullar -Kc.; Düzce -Bo.; -İst.; -Ks.; İskilip -Çr.; Antakya -Hat.; Şarkışla -Sv.; Beytepe, Beypazarı -Ank.; Bor -Nğ.; Güme, Mut -İç.; Bahçe -Ada.; Lüleburgaz -Krk.) **(2)** Küçük bebeklerin başlarındaki kepek tabakası. (DS: Senirkent, Uluborlu -Isp.; Çivril -Dz.; -Ba. ve çevresi; -Sm.; -Nğ.; Milas -Mğ.) **(3)** Cilt üzerinde kalan çıban ya da çiçek hastalığı izi. (DS: -Çkl.; Merzifon ve köyleri -Ama.) **(4)** Yaraların sert kabuğu. (DS: Bor -Nğ.) **(5)** Koyunların tüyleri arasındaki kir ve yün toprakları. (DS: Senirkent, Uluborlu -Isp.; -Brd.; Alayunt -Kü.; -Nğ.) **(6)** Afyon alınırken, sütü içine karışan kozalak kabuğu. (DS: -Brd.) **(7)** Darı içinde bulunan kepek ve kabuk. (DS: Bağlılı, Eğridir -Isp.) **(8)** Konuk, misafir. (DS: Merzifon -Ama.; Çilehane, Reşadiye -To.; Erciş -Vn.; Bulanık -Mş.) **(9)** Yolculukta geceyi geçirmek üzere yapılan yer, han. (DS: -Ky.; Pozantı -Ada.) **(10)** Yeni doğmuş buzağının pisliği. (DS: Bağlılı, Eğridir -Isp.) **(11)** Bir günlük yol aldıktan sonra varılan köy, bucak, kent. (DS: -Nş.)

► **koyak** Akdarı. (*Panicum miliaceum*) (DLT 518/417) **koyak (1)** Bir ucu dağda son bulan kapalı boğaz, iki dağ, tepe arasındaki boşluk, vadi. (DS: Çığrı, Dinar, Özbek, Bolvadin -Af.; Yılanlı, Dorkuncak, Eğridir, Dinek, Şarkıkaraağaç, Dereköy, Uluborlu, Senir, Keçiborlu -Isp.; Selâtin, Tire -İz.; Tavşanlı -Kü.; Bardakçı, Seyitgazi -Es.; Yuvacık, İzmit -Kc.; Fatih, Çalıcı -İst.; Eskipazar -Or.; Çokak, Andırın -Mr.; Antakya -Hat.; Karayün, Hafik, Havuz -Sv.; Küçük Yozgat, Elmadağ, Karaşar, Beypazarı, Karaköy, Nallıhan, Keskin -Ank.; Genezin, Avanos -Nş.; Afşar aşireti, Yahyalı, Pınarbaşı, Hamurcu, İncesu, Bünyan, Develi -Ky.; Geylan, Ulukışla, Dikilitaş, -Nğ.; Zarişke, Kazancı, Ermenek, Alan, Çumra, Bozkır, Ahicelal, Akşehir, Morcalı, Karaman -Kn.; Üskül, Yeniköy, İncirgediği, Karaisalı, Kadirli, Kozan, -Ada.; Eleksi, Mut, Ulaş, Sebil, Karatiken, Tarsus, Burhan, Bulutlu, Civanyaylağı, Mersin, Burunucu, Silifke, Anamur -İç.; Melan, Köprülü, Alanya, Andifli, Kaş, Güzelsu, Alaçesme, Akseki ve köyleri -Ant.; Küplü, Kavaklı, Meriç -Ed.) **(2)** Deve. (DS: Mersindere, Salihli -Mn.; Efsus, Elbistan, Önsen -Mr.; Antakya -Hat.; Köşker -Krş.; -Nğ.; Mostat, Karaman -Kn.; Mersin -İç.; Kaştanlar, Serik -Ant.) **(3)** Dağlar ve kayalıkların üzerindeki doğal çukurlar. (DS: Çandır, Sütçüler -Isp.; Yayla -Brd.; Kenger, Kula -Mn.; Çukurçayır -Tr.; Zigana, Torul -Gm.; Köseceli -Gaz.; Keskin -Ank.; Elbaşı, Bünyan -Ky.; Hadım, Karaman, Ermenek -Kn.; Çakaldere, Ceyhan -Ada.; Gazipaşa -Ant.) **(4)**

Güneş görmeyen kuytu yer. (DS: Yalvaç, Sarıidris, Şarkıkaraağaç -Isp.; Alâattin, Acıpayam -Dz.; Zencidere -Ky.; Bor -Nğ.; Gürnes, Akşehir -Kn.; Kınık, Fethiye -Mğ.) (5) Dağ üzerinde otu bol olan, bitek, çukur yer. (DS: Beyköyü, Şarkıkaraağaç, Kesme, Eğridir, Sücüllü, Yalvaç, İslam, -Isp.; Kozluca -Brd.; Ladik -Sm.; Sancar -Çkr.; İriağaç -Ml.; -Kn.) (6) Köşe, taraf. (DS: Deliktaş -Sv.)

► **kuşgun (1)** Bektaşiüzümü (*Ribes grossularia*) anlamına gelen uşgun'un bir varyantı. (DLT 221/190) **kuşgun (2)** Hayvanların yem olarak yediği taze kamış. (*Phragmites australis*) (DLT 221/190) **kuşgun** Eyere bağlı olup hayvanın kuyruğunun altından geçirilen kayış, urgan. (DS: İrişli, Bayburt, Sarıkamış -Kr.)

► **maraz** Çivit otu. (*Indigofera*) (DLT 207/177) **maraz** Ağızdan çıkan sıvı, salya. (DS: Bereketli, Tavas -Dz.)

► **murç** Biber. (*Piper sp*) (DLT 173/149-359/286-) **murç (1)** Taşları tıraş etmekte kullanılan sivri uçlu demir, taşçı kalemi. (DS: -Brd.; Gelibolu -Çkl.; Kurşunlu -Çkr.; -Çr.; Lâdik -Sm.; Merzifon -Ama.; Maçka -Tr.; -Rz.; Selim, Sarıkamış -Kr.; Koyulhisar -Sv.; Reşadiye -Ky.) (2) Demet, bağlam. (DS: Niğzivan, Manavgat -Ant.)

► **sargan** Çorak yerde biten bir bitkinin adı. (DLT 220/190) **sargan** Bir çeşit balık. (DS: Gerze -Sn.; -Sm.; Perşembe -Or.; Tirebolu -Gr.)

► **suma** Filizlenmiş buğday veya arpa. (DLT 548/448) **suma** Yüz, çehre. (DS: Gökdere, Akdağmadeni -Yz.)

► **şaw** Uç'ta yetişen, çövene (*Saponaria officinalis*) benzeyen ve kendisiyle elbise yıkanan bir bitki. (DLT 512/411) **şav** Deniz. (DS: -Ba.)

► **tana** Uç ve Argu lehçesinde kişniş (*Coriandrum sativum*) tohumu. (DLT 463/367-549/449) **tana (1)** Dana. (DS: Bor -Nğ.) (2) Küpe. (DS: Rumeli göçmenleri -İst.) (3) Tarhana. (DS: Rumeli göçmenleri, Fatih -İst.)

► **tarka** Koruk. (DLT 215/185) **tarka** Çamur, kum, toprak vb. şeyler taşımaya yarayan, iki kişinin taşıdığı dört kollu tahta araç, teskere. (DS: Gölpazarı -Bil.; Kurşunlu -Çkr.; Osmaniye, Ilgın -Kn.)

► **tirek** Kavak ağacı. (*Populus*) (DLT 194/167-207/178) **tirek (1)** Direk. (DS: Ağlı, Küre -Ks.) (2) Em. (DS: Hamurcu, İncesu -Ky.) (3) Sobadan kömür çekmeye yarayan ucu eğri araç. (DS: Beypazarı -Ank.)

► **uç** Türkçe yazmak için kalem; baston, iğ yapılan bir dağ ağacı. (*Lonicera tatarica*) (DLT 30/16) **uç (1)** İssız, uzak yer. (DS: Çerçin -Brd.) (2) Kıyı. (DS: Çerçin -Brd.; Mut köyleri -İç.) (3) Sınır. (DS: Ahırlı -Ank.) (4) Sonuç: Ucunda ölüm yok ya! (DS: Bor -Nğ.)

► **uşgun** Bektaşiüzümü. (*Ribes grossularia*) (DLT 221/190) **uşgun (1)** Çapkın. (DS: Bahçeli, Bor -Nğ.) (2) Arıların kovandaki çalışması. (DS: Pınarlibelen, Bodrum -Mğ.)

► **yâş** Sebze. (DLT 323/263-506/406-515/413) **yaş** Bakliyat, baklagiller. (DLT 446/350-631/527) **yaş (1)** Akşamla yatsı arası. (DS: Ereğli -Kn.) (2) Çok çevik, sağlam. (DS: Berk -Bo.) (3) Çürük, güvenilmez. (DS: Bor -Nğ.)

► **yava** Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki. (*Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum*) (DLT 54/40-454/357) **yawa** Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki. (*Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum*) (DLT 54/40-454/357) **yava (1)** Peltek, kekeme. (DS: Akçaköy, Acıpayam -Dz.; Erdemli, Mut ve köyleri -İç.; Karaçulha, Fethiye, Milas -Mğ.) (2) Geveze. (DS: Namrun, Tarsus -İç.) (3) Sürüden ayrılan hayvan. (DS: Beypazarı -Ank.) (4) Yitik. (DS: Lelekler, Ilgın -Kn.) (5) Dışardan gelip bir yere yerleşen. (DS: Şıhlı -Ada.) (6) İşsiz. (DS: Kafkas Türkleri) (7) Kaplumbağa. (DS: Marmaris -Mğ.)

► **yığaç/yığaç** Ağaç. (DLT 11/6-35/21-87/78-97/90-108/98-130/114-132/115-135/118-136/118-144/ 125-149/129-150/130-157/136-161/140-220/190-221/190-251/221-252/221-255/223-269/236-274/239-309/254-319/261-333/270-338/273-352/281-385/302-387/303-399/310-399/311-400/311-401/312-402/313-430/336-444/347-448/352-454/358-455/358-456/359-466/370-473/379-487/389-492/393-492/394-494/396-529/430-531/431-540/441-545/445-555/458-583/478-585/479-597/488-612/506-615/510-616/511-627/523-629/524) **yığaç** Tombul. (DS: Peşman, Daday -Ks.)

Kısaltmalar

DLT *Dîvânü Lügâti't-Türk*
DS *Derleme Sözlüğü*
Ada. (Adana)
Adi. (Adıyaman)
Af. (Afyonkarahisar)
Ağ. (Ağrı)
Ama. (Amasya)
Ank. (Ankara)
Ant. (Antalya)
Ar. (Artvin)
Ay. (Aydın)
Ba. (Balıkesir)
Bil. (Bilecik)
Bn. (Bingöl)
Bt. (Bitlis)
Bo. (Bolu)
Brd. (Burdur)
Brs. (Bursa)
Çkl. (Çanakkale)
Çkr. (Çankırı)
Çr. (Çorum)
Dz. (Denizli)
Dy. (Diyarbakır)

Ed. (Edirne)
El. (Elazığ)
Ezc. (Erzincan)
Ezm. (Erzurum)
Es. (Eskişehir)
Gaz. (Gaziantep)
Gr. (Giresun)
Gm. (Gümüşhane)
Hak. (Hakkâri)
Hat. (Hatay)
Isp. (Isparta)
İç. (İçel)
İst. (İstanbul)
İz. (İzmir)
Kr. (Kars)
Ks. (Kastamonu)
Ky. (Kayseri)
Krk. (Kırklareli)
Krş. (Kırşehir)
Kc. (Kocaeli)
Kn. (Konya)
Kü. (Kütahya)
ML. (Malatya)
Mn. (Manisa)

Mr. (Maraş)
Md. (Mardin)
Mğ. (Muğla)
Mş. (Muş)
Nş. (Nevşehir)
Nğ. (Niğde)
Or. (Ordu)
Rz. (Rize)
s. *Sayfa*
Sk. (Sakarya)
Sm. (Samsun)
Sr. (Siirt)
Sn. (Sinop)
Sv. (Sivas)
Tk. (Tekirdağ)
To. (Tokat)
Tr. (Trabzon)
Tn. (Tunceli)
Ur. (Urfa)
Uş. (Uşak)
Vn. (Van)
Yz. (Yozgat)
Zn. (Zonguldak)

SONUÇ

Dîvânü Lügâti't-Türk'te kullanılan bitki adlarıyla ilgili olarak yapılan bu çalışmadan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Çalışma sonucunda 210 bitki adı tespit edilmiştir. Bu bitkiler cins (tür) bakımından sınıflandırıldığında; meyveler, sebzeler ve otlar, tahıllar, ağaçlar, genel adlandırmalar, bitkinin herhangi bir bölümü için yapılan adlandırmalar ve diğerleri şeklinde 7 ayrı kategoriye ayrılmıştır. Meyveler, sebzeler ve otlar, tahıllar, ağaçlarla ilgili kelime sayısında diğer kategorilere bakarak daha zengin bir kullanım göze çarpmaktadır.

2. Dîvânü Lügâti't-Türk'te kullanılan bitki adlarından bugünkü Anadolu ağızlarına ulaşanlarının toplam sayısı 63'dür.

3. Günümüz Anadolu ağızlarında halen aynı anlamda kullanılan bitki adlarının sayısı 20'dir. [*alma, ağıduz, arpagan, ayrık, azgan, boy, butık/butak, evin, geçür, ışgun, karamuk, kekre, kürt, sâriğ erük, tiken, turma, yandak, yarpuz, yılmaz, yüzerlik*]

4. Günümüz Anadolu ağızlarında farklı bir bitki adı veya bitkinin herhangi bir bölümü olarak kullanılan kelimelerin sayısı ise 13'tür. [*çigit, çim, kagıl, kara ot, kat, kelep, kepez, kewrek, murç, tirek, uşgun, yawçan, yemiş/yemiş*]

5. Anadolu ağızlarında bitki adı dışında farklı bir kelime olarak kullanılan kelimelerin sayısı 30'dur. [*âşlık/aşlık, âwan, bukuk, çawlı, çim, çiwgin, erük, kagıl, kamgak, kaşak, kat, kelep, kepez, kewrik, konak, koyak, kuşgun, maraz, murç, sargan, suma, şaw, tana, tarka, tirek, uç, uşgun, yâş, yava, yığaç/yığaç*]

Yapılan bu çalışmayla hem Türkçenin ilk sözlüğü olma niteliği taşıyan Dîvânü Lügâti't-Türk'te kullanılan bitki adları ortaya çıkarılmış hem de Orta Türkçe döneminde kullanılan bitki adlarının günümüz Anadolu ağızlarındaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bugünkü Anadolu ağızlarında Dîvânü Lügâti't-Türk'te kullanılan bitki adlarının aynı şekilde kullanımının halen oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Yine bu kelimelerin farklı bir bitki adı olarak da kullanımları mevcuttur. En yoğun bölüm ise bitki adlarının farklı bir kelime olarak

kullanımları olarak görünmektedir. Türkçenin tarihi seyrinin tarihsel derinliği ve konuşulduğu coğrafyanın büyüklüğü düşünüldüğünde bu izlerin halen Anadolu coğrafyasında varlığını sürdürmesi dikkate değer bir husus olarak görünmektedir. Dillerle ilgili tarihsel serüveni söz varlığı açısından yaşatması bakımından ağızların önemi çok açıktır. Bilhassa Orta Türkçe gibi Türkçenin tarihsel olarak uzak bir dönemine ait söz varlığının günümüz Anadolu ağızlarında halen kalıntılarının bulunması, Türkçenin tarihsel süreçte erozyona uğramaya çok fazla maruz kalmadığı şeklinde açıklanabilir. Kaybolan söz varlığının ise zaman içinde başka kelimelere yerini bırakan yapılarla meydana geldiği düşünülebilir. Araştırmada kullandığımız Derleme sözlüğü dışında bazı kelimelerin Anadolu ağızlarında halen yaşadığı düşünüldüğünde bu hacmin daha da büyük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. H. (2008). Kaşgarlı bin yaşında. *Türk Dili*, 683, 479-483.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1997). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Türkçenin gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alkan, H. (2013). Dîvânu Lugâti't-Türk'te insanlar için kullanılan niteleyiciler. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8/9, 561-577.
- Atabay, N. vd. (2003). *Sözcük türleri*. 2. Basım. İstanbul.
- Atalay, B. (2006). *Divânü Lugati't-Türk I-II-III-IV*, Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, M. B. Z. (2011). *İbn Avvâm terceme-i kitabü'l-filâha, (ziraat kısmı) inceleme-çevirimetin-sözlük*. Mütercim Muhammed b. Mustafa b. Lutfullah, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Baytop, T. (1994). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of prethirteenth-century Turkish*, Oxford: Oxford University.
- Ercilasun, A. B. (2006). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Kaçalın, M. (2008). Divânü Lugati't-Türk üzerine birkaç söz. *Türk Dili*, 683, 528-542.
- Kâşgarlı, M. (2005), *Divânü Lugati't-Türk, çeviri, uyarlama, düzenleme* (Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kâşgarlı, M. (2014). *Divânü Lugati't-Türk, giriş, metin, çeviri, notlar, dizin*, (Hazırlayanlar: Ahmet B. Ercilasun & Ziyat Akkoyunlu). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Oturakçı, N. (2012). Divânü Lûgati't-Türk'teki botanik terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki görünüşleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2012.
- Önler, Z. (1990). XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi botanik terimleri. *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Fahir İz Armağanı I, Volume 14, s. 357.
- Önler, Z. (2004). *XIV.-XV. yüzyıl tıp metinlerinde Türkçe bitki adları*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.

Öztürk, F. (2005). Kutadgu Bilig’de bitki adları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6 (1), 201-208.

Roux, J. P. (2005). *Orta Asya 'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. (Çev.: Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yay.

Şahin, H. (2007). Câmî‘ü’l-Fürs örneğinde XVI. yüzyıl bitki isimleri. *Turkish Studies*, Volume 2/2, 570-602.

Telli, B. (2015). Kenzü’s-sihhatü’l-ebdâniyye eser-i mürşid-i Osmâniyye’de bitki adları, *Kesit Akademi Dergisi*, 1, 96-116.

Türk Dil Kurumu. *Tarama sözlüğü*. C.I-Vİ,.Ankara: TDK Yayınları. 1963-1977.

Türk Dil Kurumu. *Derleme sözlüğü*. C.I-Xİ. Ankara: TDK Yayınları. 1963-1982.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe sözlük I-İ*. Ankara: TDK Yayınları 8.Baskı, 1998.

Türk Dil Kurumu. *Yazım kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları 24. Baskı, 2005.

Türk Dil Kurumu. *Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2009.

Türkçe sözlük I. Ankara: TDK Yayınları, 1998.

Extended Abstract

Since the early ages, man has had to establish a very close relationship with nature. According to Maslow, the most important need of all needs is physiological needs. Other needs are not important for a person who has not met his physiological needs. A person who is hungry or thirsty will firstly satisfy this need and will not be inclined to satisfy his other needs. Therefore, the human being is very much concerned about the recognition, use and naming of plants in order to meet their basic physiological needs and partly the need for security. Throughout history, human beings have named plants living in their closest ways. In this nomenclature, in general, organ names, animal names, numbers, personal names, various disease names and geographical location names are used. The magnitude of the geography where the Turks continue their adventure and the different cultural structures they encounter have brought with them the diversity of the names given to the plants. This journey, which continues from the Central Asia to the Anatolian geography, naturally revealed a rich name culture in terms of plants. Human beings have been intertwined with nature since the first day of their birth. They began to understand, comprehend and recognize the nature they lived with. They met plants in nature and went to various names to make this acquaintance eternal. In these nomenclatures, the names of the organ, the names of animals, numbers, personal names, various disease names, geography and ethnic definitions were used. People have expressed their love, admiration and contempt for each language in the world by giving each other the name of animals or plants, and compared themselves with them. The indispensability of plants in human life has made the names of plants in all languages a rich area. People have benefited from plants since they existed in order to survive. Some plants have been used as nutrients, as paints, as ornamental plants or for therapeutic purposes. Humanity has been fed with plants throughout history, in resorted to the healing of plants and accumulated their experience based on plants. Naming plants in Turkish is a process from the first written documents of the language. Creatures bring mobility to the areas where they live. The vitality and mobility of those areas is related to the arrangements of the inhabitants. People have grown their walnut in the geography where they live, and gathered the wheat team crop to the field next to the house. The geography of Anatolia is rich in plants. The fertility of the Anatolian lands has also been reflected on plants and thousands of plant species have grown on these fertile soils. For some of these plants, special nouns were used, while for others, general expressions such as grass, flowers, nuts and trees were used. “It is known that approximately 9,000 wild plant species grown in Turkey. On the

other hand, in the Compilation Dictionary there are approximately 3000 Turkish plant names. The presence of Turkish name of one of about a third of the plant species growing in Turkey, which shows the close attention of people to the plant in an open way.” In this study, the names of plant names found in *Divanü Lügati't Türk*, which is the first dictionary of Turkish, which contains the vocabulary belonging to the Middle Turkish Period, are discussed in the present Anatolian dialects. *Divanü Lügati't Türk* is a Turkish-Arabic dictionary written by Kaşgarlı Mahmud in Baghdad between 1072 and 1074. It is the oldest known dictionary of Turkish and it is the most comprehensive and important language monument about western Asian writing Turkish. The dictionary, which was prepared in accordance with the principles of the Arab Dictionary, shows that the Kaşgarlı Mahmud has a thorough knowledge of the Turkish tribes and a thorough training in Arabic linguistics. It was written in order to teach Turkish to the Arabs and to tell that Turkish is an important language. The work is arranged according to the alphabet order of the letters in Turkish dialects and the sample sentences are included in the book for a better understanding of the meaning. Although it is prepared as a dictionary, it is an encyclopedia that provides information about Turkish sociology, psychology, literature, customs and traditions and enriched with prose pieces and some cases with various examples. This is the most important work of Turkish literature in its period. It is a prose work. In this respect, it differs from the other works of the period. However, the example poetry pieces in the work show that verse is also included. The work consists of eight chapters. 7500 words and their Arabic counterparts used in the sample sentence or poetry; examples of verse/proposition and there is a map showing the grammatical rules and the Turkish tribes in that period. Kaşgarlı Mahmut, compiled the words by himself by wandering among the nomadic tribes. He is a philologist who included the rules of grammar in his work; an ethnographer who schematically explains the ethnic status of Turkish tribes and gives information about Turkish communities and also the first Turkish surveyor to draw a map showing the settlement area of the Turkish tribes. In this study, firstly a screening study was conducted on *Divanü Lügati't Türk*. In this screening study, Ahmet Bican Ercilasun and Ziyat Akkoyunlu's *Divanü Lügati't Türk* (Introduction-Text-Translation-Notes-Index) was used. Plant names are determined from the index section of *Divanü Lügati't Türk* and supported by example sentences. The first of the numbers shown in parentheses after the plant names and the description section shows the page number of the manuscript and the second number after the slash shows the page number in the translation. After the introduction of the study, Latin scientific equivalents with the original forms of animal names in *Divanü Lügati't Türk* are shown as a table. Then when the plants are classified in terms of genus (species); 7 subcategories has been achieved, such as fruits, vegetables and herbs, cereals, trees, general designations, nomenclature for any part of the plant and others. In the last section, the names of the plant names were scanned in the Compilation Dictionary and are divided into 3 categories; the words used in the Anatolian dialects of today, the words transformed into a different plant name and transformed into a different word from the plant name. The abbreviations used in this study are given under the heading of “abbreviations”.

